

AYDINLANMA RÜYASI
MODERN FELSEFENİN YÜKSELİŞİ
ANTHONY GOTTLIEB

VakıfBank Kültür Yayınları: 0086
Felsefe: 010

AYDINLANMA RÜYASI:
MODERN FELSEFENİN YÜKSELİŞİ
ANTHONY GOTTLIEB

Özgün adı
The Dream of Enlightenment
The Rise of Modern Philosophy
Türkçesi
Cansen Mavituna

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörleri
Mehmet Ata Arslan
M. Halit Çelikyön

Son Okuma
Mehmet Murat Şahin

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021
© Anthony Gottlieb, 2017

ISBN 978-605-7947-83-3

*Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit
Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar
dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34403 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Şubat 2021

AYDINLANMA
RÜYASI:
MODERN
FELSEFENİN
YÜKSELİŞİ
ANTHONY GOTTLIEB

TÜRKÇESİ
CANSEN MAVİTUNA

ANTHONY GOTTLIEB

İngiliz düşünce tarihçisi Anthony Gottlieb 1956'da doğdu. Gonville and Caius College, Cambridge ve University College London'da (UCL) öğrenim gördü. 1984-2006 arasında çalıştığı *The Economist* dergisinin uzun yıllar boyunca yazı işleri müdürlüğünü yapan Gottlieb, Harvard Üniversitesi ile New York Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak görev yaptı ve Oxford All Souls College'da öğretim üyesi olarak çalıştı. Gottlieb, City University of New York'ta (CUNY) ve yine New York'taki ihtisas okulu New School'da lisansüstü dersler verdi.

CANSEN MAVİTUNA

1988 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi'nde felsefe yüksek lisansını tamamladığı 2014 yılından beri çevirmen ve editör olarak çalışıyor.

Babama ve annemin hatırasına...

İÇİNDEKİLER

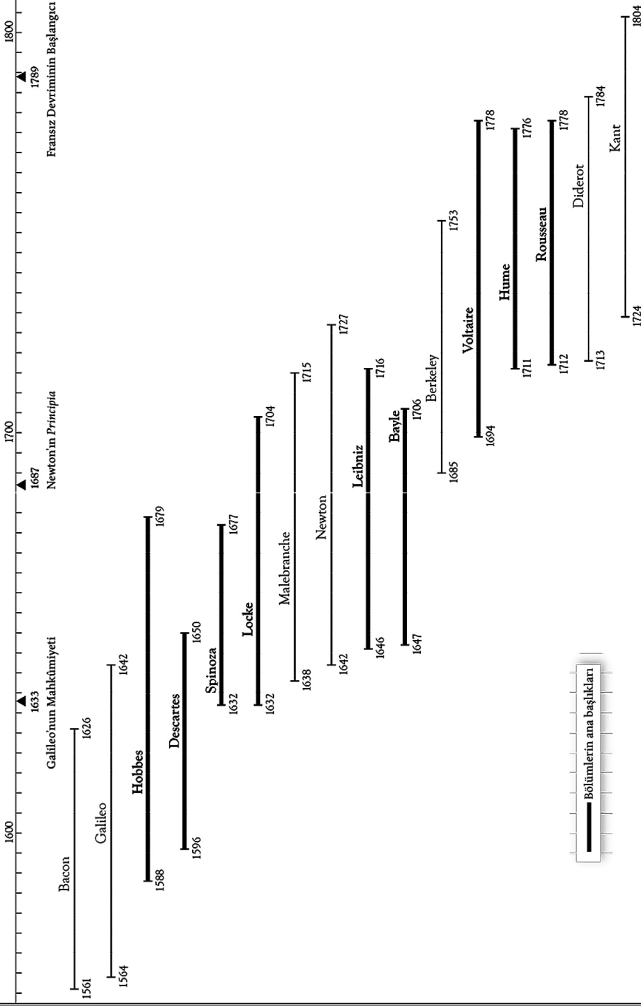
Teşekkür	9
Giriş	11
I. Sıfırdan Başlamak: Descartes	15
II. Malmesbury Canavarı: Hobbes	61
III. Gelecekte Bir Esinti: Spinoza	129
IV. Britanyalılar İçin Felsefe: Locke	165
V. Kuyruklu Yıldızla Bir Mola: Bayle.....	219
VI. Verilebilecek Tavizlerin En İyisi: Leibniz	229
VII. Hayvan Doğası Üzerine Bir İnceleme: Hume	275
VIII. Aydınlanma Bizim İçin Ne Yaptı ki? Voltaire, Rousseau ve <i>Philosophelars</i>	325
Dizin.....	343

TEŞEKKÜR

Bu kitabı aralıklarla yazdığım uzun yıllar boyunca ciddi yardımlar aldım. Taslağın tamamına yorum yaptıkları için özellikle Oliver Black ve Chaim Tannenbaum'a teşekkür etmek istiyorum. Kitabın bölümlerine yaptıkları yorumlar için de Michael Ayers, Simon Blackburn, Desmond Clarke, Edmund Fawcett, Don Garrett, Zoë Heller, Cecilia Heyes, Michael Hickson, Sir Noel Malcolm, Peter Millican, Steven Nadler, Donald Rutherford, Ronald Schechter, artık aramızda olmayan Timothy Sprigge, Sir Keith Thomas ve Catherine Wilson'a minnettarım. Faydasını gördüğüm yazışma ve tartışmaları için de Maria Rosa Antognazza, Marc Bobro, Jonathan Israel, artık aramızda olmayan Lisa Jardine, Douglas Jesseph, Wim Klever, Sara Lipton, Giorgio Pini, Nicholas Rescher, Craig Walmsley, artık aramızda olmayan John Watling ve Sir Bernard Williams, Yirmiahu Yovel'e de teşekkür ederim. Ayrıca Oxford'daki Warden and Fellows of All Souls College'a, New York Halk Kütüphanesinin Dorothy ve Lewis B. Culman Araştırmacılar ve Yazarlar Merkezine ve çalışanlarına bana destek oldukları ve çalışmam için harika mekânlar sağladıkları için minnettarım. Son olarak, sabrı ve yüreklendirmesi için Bob Weil'a teşekkür ederim.

Bu kitabın birinci ve yedinci bölümü, *The New Yorker* ve *The New York Review of Books*'ta yayınlanan makalelerime dayanmaktadır.

Bazı 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri

GİRİŞ

KARANLIKLAR DİYARI

Batı felsefesi bugün 2500 yıllık bir geçmişe sahip, fakat bu külliyatın büyük bir kısmı, her biri 150 yıl sürmüş kısa ve keskin iki patlamayla ortaya çıktı. Bunlardan ilki, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in yaşadığı Atina'da, MÖ 5. yüzyılın ortasından 4. yüzyılın sonlarına dek sürdü. Din savaşlarının ardından, Galileo biliminin yükselişe geçtiği sıralarda Kuzey Avrupa'da yaşanan ikinci dönemse 1630'lardan 18. yüzyılın sonlarındaki Fransız Devriminin arifesine kadar devam etti. Bu nispeten kısa süren döneme, Descartes, Hobbes, Spinoza, Locke, Leibniz, Hume, Rousseau ve Voltaire –yani meşhur modern filozofların çoğu– damgasını vurdu. Bu isimlerin hepsi alaylıydı: Pek çoğunun üniversiteyle pek işi olmamıştı. Yeni bilim ve dinden kaynaklı çalkantıların sonuçlarını incelemeleri, onları geleneksel öğretiyi ve tutumların pek çoğunu reddetmeye itti. Bilimin ilerlemesi; kendimize dair anlayışımız ve Tanrı'ya dair fikirlerimiz açısından nelere sebep oluyor? Bir hükûmetin dini çeşitliliğe nasıl yaklaşması gerekiyor? Hükûmet aslında ne içindir? Bu soruları sormaya biz de devam ediyoruz, zaten Descartes, Hobbes ve diğerlerinin bugün hâlâ anılıp tartışılmasının sebebi de bu.

Bize hâlâ söyleyebilecekleri şeyler olduğundan, bu filozofları kolayca yanlış da anlayabiliyoruz. Bizim dilimizi konuşup bugünün dünyasında yaşadıklarını düşünmek elbette çok cazip geliyor. Fakat onları hakkıyla anlamak için, kendimizi onların yerine koymamız gerekiyor. Bu kitabın amacı da tam olarak bu.

18. yüzyıl Aydınlanmasının tohumları, 17. yüzyılda atıldı; kimi insanların tarihin tersten işlediğini düşünmeye başladığı dö-

nemdi bu. Hürmet edilmesi gereken antik düşünürler Platon veya Aristoteles değildi; hayran olunması gereken bizlerdik. Bu düşünceyi berraklaştıran ilk ismin Francis Bacon (1561-1626) olduğu açıktı. Fakat Bacon'ın düşüncesinin izinden giden pek çok kişi arasında, bunu en iyi ifade eden Blaise Pascal (1623-1662) oldu. Boşluk üzerine yazılarında; antik düşünürlerin görüşlerinin aksine, yeni deneyler sayesinde, doğanın boşluklardan hazzetmediği fikrinin yanlışlığının kanıtlandığını yazdı:

Antik dediğimiz o insanlar aslında her şeyin çok başındaydı ve insanlığın gerçekten de emekleme evresini teşkil ettiler; onlardan sonraki yüzyılların deneyimini onların bilgisiyle birleştiren bizler olduğumuzdan, başkalarında hürmet ettiğimiz bu antikiteyi kendi içimizde bulabiliriz.¹

Pascal ayrıca şunu söylemişti: Eğer Antik Yunanlar, sonraki çağların onlara gösterdiği abartılı hürmeti kendilerinden önce gelenlere gösterseydi hayranlık uyandırıcı başarılarla asla imza atamazlardı.

Bacon, eski fikirlerin tamamının şüpheli olduğunu söyleyen yeni görüşün etkili propagandacılarından biriydi. Günlerimizi tozlu kitapların arasında harcamaktansa dışarı çıkıp gerçekleri bulmamız gerektiği konusunda ısrarcıydı. Böylece doğanın sırlarını çözüp dünyayı insanlar için daha iyi bir yer haline getirmek amacıyla ondan faydalanabilirdik. Bacon, titiz ve sistematik gözlem savunusu sayesinde, Londra'daki Royal Society'nin [Kraliyet Topluluğu] maskotu haline geldi; 1660 yılında kurulan bu topluluk, Avrupa'nın ilk bilim araştırmacıları kulüplerinden biriydi. Bundan yüz yıl sonra Bacon, Fransız Aydınlanmasının yayını *Ansiklopedi* tarafından insanlığın yeni şafağının kahramanı ilan edildi; gerçi bu Fransız hayranları, Bacon'ın kendi bilimsel fikirlerinin yoldan saptığını da kabul etmişlerdi. Bacon, bugün döneminin

1. Blaise Pascal, *Préface sur le traité du vide* (1647), *Blaise Pascal: Thoughts, Letters and Minor Works* içinde, çev. O. W. Wight, Harvard Classics, 1910, s. 442.

en kayda değeri olarak kabul ettiğimiz bilimsel gelişmeleri görmezden geldi, yanlış anladı veya bunların önemini gözden kaçırdı. Bıkkınlık verici derecede matematiksel oldukları gerekçesiyle Galileo ve Kepler'e çok az zaman ayırdı ve astronomisinin "yanlış olduğundan emin"² olduğu Kopernik üzerine de pek kafa yormadı. Ne olursa olsun, kendi ifadesiyle Bacon'ın önümüze koyduğu hedef, "tüm akılları bir araya toplamak için zili çalmak"³ ve bunda da başarılı oldu. Önceki yüzyılların "yozlaşmış öğrenimi"ne yönelik sert eleştirisi, doğmakta olan yeni çağın en keskin zekâlarından bazılarına mantıklı geldi:

Keskin ve güçlü zekâlara, bolca boş vakte ve sınırlı bir okuma listesine sahip okul hocalarının zekâları, manastırların ve üniversitelerin hücrelerine kapatılmış bedenler gibi, (başta diktatörleri Aristoteles olmak üzere) bir avuç yazarın hücrelerine kapatılmış durumdaydı, doğanın ya da zamanın tarihine dair çok az şey bilen [bu yazarlar], sayıca çok olmayan meseleler ve zekâlarının sonsuz kışkırtıcılıklarıyla, kitaplarında yer alan o meşakkatli öğrenim ağıyla sardılar bizi; ipliklerinin ve emeklerinin inceliğiyle hayranlık uyandırıp anlamlı veya faydalı hiçbir şey sunmayan, öğrenime yönelik örümcek ağları.⁴

Kısa bir süre Bacon'a asistanlık yapan Thomas Hobbes'a göre, (1588-1679), üniversitelerde hâlâ fazlasıyla nüfuzlu olan ortaçağ felsefe tarzı, "Karanlıklar Diyarı"⁵ nin bir parçasıydı. Hurafe ve hoşgörüsüzlük de bu mecazi diyarda hâlâ hüküm sürüyordu. Mesele, buradan çıkmanın bir yolunu bulmaktı.

2. Bacon, *De augmentis scientiorum* III.IV (1623), *Philosophical Works of Francis Bacon* içinde, der. J. M. Robinson, Routledge, 1905, s. 461.

3. *The Letters and Life of Francis Bacon*, der. James Spedding, Cilt: 3, Longmans, 1868, s. 301.

4. Bacon, *The Advancement of Learning* (1605), I.IV.5, *AL* içinde, s. 27-28.

5. Hobbes, *Leviathan* (1651), Kısım 4.

17. yüzyılda kimilerinin antik düşünörlere, kilisenin yetkisine ve ortaçağ bilimi ile felsefesine kuşkuyla bakmaya nasıl hazır hale geldiği, *The Dream of Reason: A History of Philosophy from the Greeks to the Renaissance* [Akıl Rüyası: Yunan'dan Rönesans'a Felsefe Tarihi] başlıklı kitapta ele alınıyor; okumakta olduğunuz bu kitap da onun devamı niteliğinde. (*The Dream of Reason*'ın gözden geçirilmiş baskısı bu kitapla birlikte piyasaya çıkacak.) Yine bu serinin devamı olarak çıkacak bir kitap da, en etkili eseri Voltaire ve Rousseau'nun ölümünden üç yıl sonra, 1781 yılında yayınlanan Immanuel Kant'la başlayacak işe. Zira ele aldığımız konunun yeni bir evresini başlatan Kant'tır.

Tüm felsefe tarihi çalışmaları seçicidir: 17 ve 18. yüzyıl üzerine daha fazla şey okumak isteyenler, kitabın sonunda birkaç tavsiye bulabilir.